

Modernaus nacionalizmo augimas yra glaudžiai susijęs su ta aplinkybe, kad modernaus kapitalizmo valstybė, kurios išnaudojami gyventojai buvo geriau išsilavinę už savo feodalius pirmtakus, kėlė didesnius reikalavimus savo piliečiams, nei pasyviems ankstesnių amžių valstiečiams. Tokiai valstybei buvo reikalinga bendruomenė vienijanti jėga ir dirbančiųjų klasės įtraukimas į valstybės santvarką; jai buvo reikalingas aktyvus gyventojų lojalumas, o ne varganas valstiečių pasyvumas. Patriotizmo išradimas patenkino šį poreikį. Buvo suformuota „tėvynės“ arba „gimtinės“ sąvoka, o atsidasymas jai XIX amžiaus paskutiniaisiais dešimtmečiais Europos tautinėse valstybėse tapo įprastu dalyku.

Daug ką atskleidžia „patriotizmo“ sąvokos raida. Prancūziškas žodis *patrie* („gimtinė“), kuris yra šio termino pamatas, prieš Prancūzijos revoliuciją buvo suprantamas kaip kilmės vieta be jokios tautinės potekstės. XIX amžiaus pabaigoje buvo pradėta kalbėti apie įsivaizduojamą tautinę bendruomenę, reikalaujančią masinės priklausomybės. Kartu su pseudomokslu apie rasę, įgijusiu ypatingą reikšmę ir tapusiu pagonybės pakaitalu pateisinant imperinį įvairių vietinių gyventojų grupių apiplėšimą, užgimė tautinio pranašumo ideologija.

PRIEŠ NACIONALIZMĄ

Tauta ir nacionalizmas

Kasdieniam gyvenimui mes nuolatos esame apibūdinami kaip tam tikros tautos atstovai. Kreipdamiesi dėl darbo, eidami pas gydytoją ar prašydami pašalpos ir kiekvieną kartą žvelgdami į pasaulį, mes esame priversti prisiminti savo tautybę ir su ja susijusias galimybes ar kliūtis. Mes visi esame priskiriami kuriai nors tautinei grupei, ir net žmonės, turintys kelias tautines tapatybes, yra suvokiami jų ribose. Pasaulio gyventojų skirstymas į tautybes ir tuo paremtas jų valdymas mums yra „duotas iš aukščiau“ ir atrodo esąs toks elementarus, kaip ir visa tai, kas vyksta gamtoje. Kai teigiame, kad esame lietuviai, britai, korėjiečiai, lenkai ar somaliečiai, jaučiame, kad tuo nusakome svarbią savo tapatybės dalį ir savo santykį su aplinka, tokiu būdu pabrėždami bendrumą su viena žmonių grupe ir išskirdami save iš kitų.

Biurokratija šią nuojautą įtvirtina. Tautybė jai yra kartinė samprata, pagal kurią apibrėžiamos mūsų teisės ir privilegijos, priklausymas arba nepriklausymas pilietinei bendruomenei, kurią nusako tautinė priklausomybė, ir galiausiai – mūsų kaip asmenų teisinis statusas, „legalumas“. Turėdami reikalą su biurokratija, kaktomuša susiduriame su įvairiais jos mums priskirtais apibrėžimais – lyties, tautybės ir ypač rasės. Atrodo akivaizdu, kad šie dalykai yra mūsų esybės dalis, kaip ir akių spalva ar kraujo grupė.

Tačiau, nepaisant to, kad tautybė atrodo esanti kone esminis ir savaiminis mūsų pačių ir kitų žmonių bruožas, ši sąvoka yra iš esmės problemiška. Viena vertus, ji apibrėžia pati save. Biurokratijai tautybė tiesiog egzistuoja. Arba tu turi tinkamą pasaulį ir atitinkamas teises, arba ne. Tačiau, kaip ir dauguma socialinių reiškinių, tautybė yra ne „natūralus“ žmonių egzistencijos bruožas, o socialinio sambūvio pavidalas, turintis savo ištakas ir racionalų pagrindą. Taigi iškyla klausimas – kas yra tauta?

Sveika nuovoka sufleruoja įprastą atsakymą: „tautinę bendriją“ sieja bendra kultūra, istorija, kilmė, bendruomenė, vertybės ir kalba – šių bendrumų pagrindu tokia bendrija yra laikoma tauta. Tam tikros tautos žmonės jungia bendri dalykai, kurių neturi svetimtaučiai. Šiuo požiūriu pasaulį nuo neatmenamų laikų esą sudaro tautos

ir jos išliks visada. Tačiau nacionalizmo ideologija, nepriklausomai nuo to, apie kurią „tautos“ sampratą kalbame, yra politinė, ji apibėžia santykį tarp „tautinės bendrijos“ ir valstybės. Įprasta manyti, kad tautinė valstybė kilo iš tautinės bendruomenės kaip kolektyvinės valios ir gerovės palaikymo instrumentas; manoma, kad tautos ir valstybės atitikimas yra įprasta, natūrali ir pageidautina sankloda, kuria remiasi tarptautinis bendradarbiavimas, verslas ir kasdieniai žmonių tarpusavio santykiai. Ši retorika paranki netgi toms valstybėms, kurios savęs nelegitimumo atstovaujamosios demokratijos būdu.

Tačiau pabandę paieškoti savybių, kurių pagrindu vienos žmonių grupės laikomos tautomis, o kitos – ne, suvoksime, kad tai nėra taip paprasta. Bandydami apibrėžti, kas yra „lietuviškumas“, „britiškumas“, „gambietiškas“ ar „tailandietiškas“, mes patenkame į bėdą. Tam tikrų apibrėžimų pasiūlytų fanatiški nacionalistai, tačiau tai tėra madingos banalybės – „garbė“, „lojalumas“, „laisvė“, „lygiateisiškumas“ ar kokia kita populiari vertybė. Būtų nurodytos kelios reikšmingos valstybinės institucijos, dar daugiau jų būtų užmiršta. Šio lygmens nacionalizmas skiriasi nuo politinių ideologijų – čia neišvengsime nei aiškiai apibrėžtų siūlymų dėl visuomenės organizavimosi, nei bendrų idėjų ar programų; tariamas bendrumas yra sutartinis.

Nėra aiškių taisyklių, kurios padėtų tautinę „žmonių grupę“ tiksliai atskirti nuo kitokių bendruomeniškumo formų. Įprastos prielaidos yra bendra kalba ir kultūra. Tačiau bendrą kultūrą yra sunku apibrėžti, juolab kad kultūrinę įvairovę dažnai aptinkame tiek tarp skirtingų vienos tautos grupių, tiek tarp skirtingų tautų. Įprasta galvoti, kad du hanių kilmės kinus sieja „kiniškumas“ ir iš to išplaukiantis natūralus solidarumas, – bet galbūt jie vienas kito nesupranta, nes kalba skirtingomis tarmėmis. Panašioje situacijoje atsiduriame ir ieškodami sąsajų tarp istorinės „tautinės kultūros“ ir dabarties; esame priversti pasitelkti abejotinus argumentus, pavyzdžiui, kas Atėnų gyventoją, kalbantį modernia, iš Atikos dialekto išsivysčiusia oficialia graikų kalba, sieja su kultūra, pastačiusia Akropolį (senovės graikų kultūra, kurioje nebuvo graikų tautos)? Tokiai „tautai“ dažnai tenka priskirti daugybę žmonių, kurie

neatitinka ją tariamai apibūdinančių bruožų – regionines, kalbines, kultūrinės ir kartais tautines mažumas. Tai, kad tautinėse valstybėse galime aptikti ne mažiau įvairovės nei už jų sienų, akivaizdžiai patvirtina situacija daugelyje pokolonijinių Afrikos valstybių arba Indonezijoje ir net mažiau egzotiškose vietose, tokiose kaip Šveicarija.

Nepaisant to, nacionalistai dažnai susiaurina šią problematiką iki „žmogiškosios prigimties“ pasakojimo, teigiančio, kad „tautos“ tiesiog negali sugyventi be konflikto, todėl esą būtina ir „natūralu“ tautų „apsisprendimo teisę įgyvendinti sukuriant nepriklausomą valstybę“. Tokia argumentacija – tai klampus pseudomoksas apie rasę, apeliuojama į abejotinus istorinius pasakojimus ir mitus. Teiginys, kad „tautas“ apibrėžia jų priešiskumas kitoms „tautoms“, o priešiskumas kyla iš kitoniškumo, remiasi užburto rato logika. Lieka neaišku, kodėl vienos grupės nusipelno būti tautomis, o kitos – ne. Priešiskumas tarp skirtingų didmiesčio rajonų turi gilesnes šaknis nei įsivaizduojamas tautinis priešiskumas, tačiau jų gyventojams tai nesuteikia pagrindo reikalauti tautinio statuso.

Dar daugiau, egzistuoja šalys, tokios kaip Madagaskaras, ir regionai – didelės Lotynų Amerikos teritorijos, – kurių gyventojai yra mišrios „rasės“. Pavyzdžiui, „Madagaskaro tauta“ yra vietinis iš Austronezijos ir Afrikos atklydusių žmonių junginys. Tą patį galime pastebėti ir ne tokiose egzotiškose vietose. „Anglų tauta“ yra daugybės užkariavimų rezultatas, o jų tariamai „nacionalinė kultūra“ yra dar didesnis kratinys nei jų genetinė „rasė“.

Ne visada buvo taip, kaip dabar. Žmonijos istorijoje didžiąją laiko dalį žmonėms nerūpėjo priklausyti tam tikrai tautai, juo labiau neegzistavo nacionalizmas. Nors atrodo, kad susiskirstymas į tautas yra senas kaip pasaulis, iš tiesų taip nėra. Nacionalizmas yra modernaus pasaulio kūrinys, jis buvo plėtojamas drauge su visuomenės modeliu, kuris šiandien yra paplitęs visame pasaulyje ir yra visagalis – kartu su kapitalizmu.

Nacionalizmo ištakos

Kapitalizmas ir modernioji tautinė valstybė susiformavo tuo pačiu metu ir ten pat – XVI–XIX amžiaus Europoje. Tautinės valstybės ir kapitalizmo raida yra glaudžiai susijusi – plėsdamiesi jie darė įtaką vienas kitam. Kapitalizmas išvirtino tam tikru laikotarpiu ir tam tikroje geografinėje erdvėje ne atsitiktinai, o dėl to, kad buvo jam palankios sąlygos – reikalinga aplinka, kurioje dėl merchantilinių interesų tarpusavyje varžėsi valstybės (nors jos dar ilgą laiką netapo mums pažįstamomis „tautinėmis valstybėmis“) ir dėl šios priežasties paplito Europoje, o ne Osmanų imperijoje, Mandžiūrijoje ar kurioje nors kitoje didelę pasaulio dalį valdžiusioje sausumos imperijoje.

Moderniosios tautinės valstybės idėja, kaip ir kapitalizmas, neatsirado iš niekur, o buvo nulemta to meto sąlygų. Vis dėlto tai, kad kapitalizmas tapo pasauline ekonomine sistema, kūrusia iš nepriklausomų tautinių valstybių sudarytą pasaulį, nėra niek nepanašų į ilgai egzistavusias feodales ir imperines valstybių formas, yra istorinė naujovė. Moderniosios tautinės valstybės atsiradimą lėmė XVIII amžiaus revoliucijos, vykusios pereinamuoju feodalizmo nykimo ir kapitalizmo, kaip pasaulinės sistemos, iškilimo laikotarpiu. Tačiau šis reiškinys nenukrito iš dangaus Bastilijos šturmo [1] metu – jis buvo puoselėjamas ir plėtojamas dar seniau.

Technologinės naujovės, susijusios su ankstyvuju kapitalizmu, buvo vėlesnės nacionalizmo raidos pagrindas. Spausdintų knygų gamyba ir platinimas buvo viena pirmųjų kapitalistinės pramonės šakų. Kai tekstai pripildė lotynų kalba skaitančių europiečių rinką, prasidėjo knygų leidyba regioninėmis kalbomis, skirta patenkinti mažą, bet sparčiai augantį literatūrinį Europos sluoksnį. Ji suvaidino nemenką vaidmenį kuriant valstybinę bei aukštosios kultūros kalbą ir padėjo pagrindus tam, ką vėliau imta vadinti „tautine kultūra“.

Ypač didelę reikšmę tautiškumo formavimosi laikotarpiu ji turėjo būsimosios Vokietijos ir Italijos teritorijose. Sėkminga Reformacijos [2] raida buvo taip pat susijusi su spausdinto žodžio pramone. Taip pat svarbu paminėti augančią pirklių klasės galią

imperinėse valstybėse – pastarųjų gebėjimas plėtoti prekių mainus buvo varomoji kapitalistinių socialinių santykių Europoje jėga. Tai lėmė keleto valstybių, kurios nebuvo nei monarchijos, nei miestai-valstybės, atsiradimą. Nors tai nebuvo išsiplėtojusio kapitalizmo tautinės valstybės, bet ta linkme buvo žengtas reikšmingas žingsnis.

Pirkliai, prekeiviai ir bankininkai, kurie anksčiau veikė feodalinės ekonomikos paribiuose, pradėjo vaidinti vis svarbesnį vaidmenį Europos imperijų pasaulinei plėtrai. Prekiaudami kolonijų grobiu (turtais ir vergais) jie tapo itin svarbūs savo teritorijų ekonomikai, o nuolat auganti europinio imperializmo įtaka padidino jų turtus ir sustiprino politinę įtaką. Jų gausa septyniolikoje Žemutinių provincijų paskatino sukilimą, o Olandų respublikos paskelbimas 1581-aisiais buvo pranašiškas tolesnių įvykių ženklas.

Komercinė imperijų pirklių sėkmė padvigubino jų įtaką. Didžiojoje Britanijoje bendruomeninės žemės aptvėrimai [3], prekybinių santykių spaudžiamos pramonės plėtra ir smulkiųjų gamintojų pralaimėjimas konkurencijoje su ankstyvaisiais pramonės kapitalistais sukūrė nuosavybės teisių neturinčią dirbančiųjų klasę, kurios vienintelis pasirinkimas buvo dirbti privatiems darbdaviams; kitaip tariant, tai sudarė sąlygas kapitalizmui įsitvirtinti. Industrinis kapitalistas pakeitė pirklių ir tapo pagrindiniu buržuazinės klasės veikėju.

Tuo pačiu metu, pradėjus nykti feodalizmui ir pasauliui pradedant orientuotis į kylančios kapitalistinės klasės interesus, buvo transformuota valstybės sąvoka. Monarchų ir valdinių epochą pakeitė „piliečių“ epocha. Besivaržančios dinastijos užleido vietą moderniam besivaržančių valstybių laikmečiui. Po revoliucijų Prancūzijoje ir Amerikoje sustiprėjo nacionalizmą paskatinusi liberalios valstybės idėja. Ji nebuvo programinė – programų ir neprireikė: šią idėją pagimdė ne intelektualų protai, o besivystančios klasinės visuomenės poreikis sukurti sąlygas jos išsaugojimui.

Ši idėja buvo suformuluota 1795-ųjų Prancūzijos žmogaus teisių deklaracijoje [4]: „Kiekviena tauta yra nepriklausoma ir suvereni, nepriklausomai nuo ją sudarančių individų skaičiaus ir teritorijos apimties. Toks suverenumas neatsiejamas nuo jos egzistavimo.“

Toks valstybės vaidmens suvokimas skyrėsi nuo ankstesnės absoliutizmo epochos suvokimo. Suvereni tapo „tauta“, o ne dieviškomis

galiomis apdovanoto valdovo asmuo. Tačiau šiuo laikotarpiu nebuvo aišku, kas sudaro „tautą“. Jos apibrėžimas rėmėsi užburto rato logika ir priklausė nuo esamų valstybių teritorijos bei gyventojų, nes tuo metu bandymai apibrėžti tautinę pilietybę arba „tautas“ kalbiniais, kultūriniais ar rasiniais terminais buvo labai kuklūs. Beveik visada buvo vadovaujamosi praktiniais sumetimais. Prireikė šimto metų, kad suklestėtų „mokslas“ ir atsirastų spausdintiniai šaltiniai apie tautiškumo idėją.

Kai šiuo laikotarpiu, pavyzdžiui, antrojoje XVIII amžiaus pusėje, buvo imtasi pastangų rasti apibrėžimą, tautas imta suvokti valstybių pagrindu. Toks aiškinimas buvo pateikiamas prancūzų *Encyclopédie* (aiškinamajame mokslo, menų ir amatų žodyne), kurią priimta laikyti ikirevoliucinės šviečiamosios minties rinkiniu ir kuri buvo išleista keliais tomiais XVIII a. 6–7-ajame dešimtmetyje. Nebuvo ieškoma etninio, kalbinio ar kultūrinio bendrumo; švietimo amžiaus teoretikams tauta reiškė tik didelę masę žmonių, apribotų atitinkamų sienų ir paklūstančių tiems patiems įstatymams.

Revoliucija pasinaudojo tokia pavaldinių tauta kurdoma piliečių tauta, kuriai priklausė visi galintys ir norintys priimti pilietybės sąlygas, įgyvendinamas per valstybę. Šis suvokimas vis dar gyvas vienos iš XVIII amžiaus pabaigos revoliucijų sukurtų tautų retorikoje – amerikiečiai yra tie, kurie priima „amerikietiškumą“ ir siekia būti amerikiečiais. Buržuaziniams revoliucionieriams teorinė „piliečių“ bendruomenė, nepriklausomai nuo jos apibrėžimo, reiškė bendro intereso viršenybę prieš siaurus valdovo interesus, nors, žinoma, tai neatspindėjo jų vadovaujamos klasinės visuomenės tikrovės.

Tautybės suvokimas etninių, kalbinių ir kultūrinių skirtumų pagrindu atsirado vėliau, intelektualams svarstant apie tai, kas yra tauta ir kokios tautos, nepriklausomai nuo jų apibrėžimo, turi teisę išreikšti save kaip naciją. Sutarus dėl valstybės, kaip savarankiškos tautos, idėjos, XIX amžiuje pagyvėjo svarstymai apie „tautos“ sąvoką. Politinis mąstytojas Johnas Stuartas Millis siūlė bendros kalbos, etniškumo, religijos, teritorijos ir istorijos kriterijus. Nors mąstytojai ir svarstė „tautos“ kilmę, visgi dažniausiai į šią problematiką buvo žvelgiama praktiškai. Svarstant, kurios „žmonių

grupės” turėtų tapti nacijomis, buvo galvojama apie galimybę įgyvendinti jų siekius, o galimomis tautomis dažniausiai buvo laikomos jau egzistuojančios tautos. Buvo manoma, kad galinčioms egzistuoti nacijoms būtinas ekonominis ar kultūrinis jų išlikimą garantuojantis pagrindas – taip nutiko XIX amžiaus antroje pusėje sukūrus Italiją ar Vokietiją.

Sudėtinga gyventojų vertimo tautomis, o tautų – nacijomis problematika gimdė miglotus sprendimus, bet dažniausiai buvo atsižvelgiama į gyventojų gausumą, ryšius su ankstesne valstybe, veiksmingo kultūrinio elito egzistavimą (Vokietijos ir Italijos atveju) ir, svarbiausia, į praeities užkariavimus ir kovas, suteikusias progą sukurti išorinį pasaulį, prieš kurį galima vienytis. Airija buvo išimtis, nes ten veikė toks tautinis judėjimas, kuris vėliau pasirodys esąs daug autentiškesnis – jis tapo archetipiniu modeliu vėliau sukurtiems nacionaliniams judėjimams, tokiems kaip indų ar baskų. Tačiau šio judėjimo pajėgumas praktiniais sumetimais buvo nuolat ignoruojamas.

Nepaisant to, dauguma „tautų”, vėliau tapusių nacijomis, nesuvokė savęs kaip tautinės visumos ir nelaikė moraliniu nukrypimu fakto, kad jas valdė elitinės grupės, kalbėjusios kita kalba – tai galima paaiškinti tuo, kad vietinių dialektų ir paplitusio neraštingumo pasaulyje neegzistavo sunormintos nacionalinės kalbos. Net ir „oficialių” kalbų vaidmuo neturėjo nieko bendra su šiuolaikinių nacionalinių kalbų statusu. Jos atsirado dėl praktinių sumetimų ir nebuvo susijusios su „tautine savimone”.

Tokia padėtis nusistovėjo tam tikrą laiką. Pavyzdžiui, Anglijoje elitas iš pradžių kalbėjo anglosaksų kalba, vėliau – lotynų ir romanų kalbomis, kol galiausiai pradėjo kalbėti normanų-prancūzų ir anglosaksų kalbų mišiniu, tapusiu ankstyvąja anglų kalba. Visą šį laiką elito kalba beraščiams pavaldiniams nerūpėjo. Net ir vėlesniais laikais padėtis išliko panaši – 1789 metais tik 12% Prancūzijos gyventojų kalbėjo „teisinga“ prancūzų kalba, o pusei gyventojų buvo svetima bet kokia prancūzų kalbos forma. Nors itališkai kalbantis elitas atliko esminį vaidmenį kuriant Italijos valstybę XIX amžiuje, suvienijimo metu itališkai kalbėjo tik apie 2,5% „italų“. Dauguma gyventojų kalbėjo įvairiomis tarmėmis ir dažnai vienas kito nesuprato.

Ankstyvajame nacionalizmo amžiuje buvo nenuoseklių ir ribotų bandymų skleisti pasakojimus apie tautų atsiradimą, pavyzdžiui, XVI amžiaus Prancūzijoje pasklido pasakojimai apie prancūzų, t.y. prancūzų elito, kilmę iš frankų ir Trojos. Tačiau šie pasakojimai gyvavo tik nedidelėse raštingų žmonių grupėse ir tarnavo racionaliame karaliaus bei aristokratų teisių paaiškinimui; daug dažniau, veiksmingiau ir priimtinau šios teisės buvo ginamos pasitelkiant dieviškąją valią ar romėnišką kilmę. Šie pasakojimai, atsiradę dėl to, kad negausus raštingas elitas, siejamas bendros kalbos ir institucinių privilegijų, bendravo tarpusavyje, pasėjo vėlesnių amžių nacionalizmo sėklą. Tačiau jie niekaip nebuvo susiję su modernia visuotine „tautine savimone“. Šiems pasakojimams buvo svetimas visuotinis nacionalizmo skatulus – suvokimas, kad valstybė turi garantuoti visos tautos gerovę, o tauta – gimti iš masių. Kai senosios dinastijos pabandė įsilieti į modernųjį nacionalizmą, joms kilo pavojus: kaizeris Vilhelmas II, nors ir buvo stumiamas į paribius Pirmojo pasaulinio karo metu, pateikė save kaip vokiečių tautos vedlį, tokiu būdu Vokietijos gyventojų akyse prisiimdamas tam tikrą dalį atsakomybės už šalies nacionalinius interesus. Vėliau buvo nuspręsta, kad jis neatliko savo įsipareigojimų, ir kaizeris atsistatydino. Anksčiau tokia mintis nebūtų kilusi niekam, nes kaizerio valdžia buvo neliečiama ir niekam neatskaitinga.

XIX amžiuje stiprėjo idėja, kad visos tautos turi apsisprendimo teisę, nors ji ir nebuvo įgyvendinama. Italų nacionalistas ir filosofas Giuseppe Mazzini „nacijų problemos“ sprendimui pasiūlė formulę: „Kiekviena tauta yra valstybė, ir ši valstybė yra vienintelė visai tautai“. Ši tendencija išivyravo šimtmečio pabaigoje, tuo pat metu, kai liaudyje paplito nacionalizmas. XIX šimtmetyje atsirado stulbinamai daug nacionalistinių ir „nacionalinio išsivadavimo“ judėjimų – greta indų, armėnų, makedoniečių, gruzinų, belgų, kataloniečių sąjūdžių užgimė sionizmas bei daugybė kitų judėjimų; tačiau nėra aišku, ar šie judėjimai turėjo reikšmę platesniam gyventojų ratui.

Nors ankstesniais laikais būta etninių ir lingvistinių grupių, suvokusių savo ir kaimynų skirtingumą, bet tai, kad šis suvokimas virto poreikiu kiekvienai grupei turėti tautinę valstybę, buvo naujas reiškinys. Net ir anksčiau suvoktas „bendrumas“, kuriuo buvo

remiamasi apibrėžiant tautą, buvo moderniojo laikotarpio išdava – moderni spauda, švietimas, transportas ir ryšių priemonės skatino nykti vietinę kalbinę įvairovę bei liaudies kultūrą, o tai padėjo įsitvirtinti tautos idėjai. Tai būtų buvę neįmanoma ankstesniais laikais.

Tautos kalba, ką dabar vadiname valstybine, bendrine kalba, daugeliu atveju būtina veiksmingam nacionalizmui, buvo to laikotarpio išradimas; ji atsirado dėl to, kad išaugo raštingumas, suaktyvėjo žmonių judėjimas ir, kaip jau matėme, nyko parapiniai, feodaliniai santykiai. Priešingai nacionalistų, kuriems bendra kalba yra esminis tautinės valstybės saitas, fantazijoms, bendra nacionalinė kalba buvo besivystančios moderniosios valstybės produktas.

XIX amžiaus pabaigoje jau buvo plačiai paplitusi idėja, kad kiekviena „tauta“ turi moralinę teisę į tautinę valstybę. Išnyko ankstesnėse diskusijose vyravęs rūpestis, kad tokia idėja neįgyvendinama. Tai tapo „tautų“ (nepriklausomai nuo to, kaip jos buvo suprantamos) teise į savo valstybę. Tapo nebepakenčiama būti valdomiems kitos tautos ar jos atstovo (bent jau teoriniu lygmeniu, nes imperalizmas vadovavosi savita logika). Būtent šiuo laikotarpiu pradėjo dominuoti „nacijų“ suvokimas etniniu ir lingvistiniu pagrindu. Šiuolaikinio kapitalizmo sistemoje besivaržančios imperialistinės tautinės valstybės jau buvo subrendusios, ir judėjimai, propagavę pasipriešinimą ir atsiskyrimą nuo jų, savo galutiniu tikslu laikė tautinių valstybių sukūrimą.

Modernaus nacionalizmo augimas yra glaudžiai susijęs su ta aplinkybe, kad modernaus kapitalizmo valstybė, kurios išnaudojami gyventojai buvo geriau išsilavinę už savo feodalius pirmtakus, kėlė didesnius reikalavimus savo piliečiams, nei pasyviems ankstesnių amžių valstiečiams. Tokiai valstybei buvo reikalinga bendruomenė vienijanti jėga ir dirbančiųjų klasės įtraukimas į valstybės santvarką; jai buvo reikalingas aktyvus gyventojų lojalumas, o ne varganas valstiečių pasyvumas. Patriotizmo išradimas patenkino šį poreikį. Buvo suformuota „tėvynės“ arba „gimtinės“ sąvoka, o atsidavimas jai XIX amžiaus paskutiniaisiais dešimtmečiais Europos tautinėse valstybėse tapo įprastu dalyku.

Daug ką atskleidžia „patriotizmo“ sąvokos raida. Prancūziškas žodis *patrie* („gimtinė“), kuris yra šio termino pamatas, prieš

Prancūzijos revoliuciją buvo suprantamas kaip kilmės vieta be jokios tautinės potekstės. XIX amžiaus pabaigoje buvo pradėta kalbėti apie įsivaizduojamą tautinę bendruomenę, reikalaujančią masinės priklausomybės. Kartu su pseudomokslu apie rasę, įgijusiu ypatingą reikšmę ir tapusiu pagonybės pakaitalu pateisinant imperinį įvairių vietinių gyventojų grupių apiplėšimą, užgimė tautinio pranašumo ideologija.

Toks mąstymas pasiekė apogėjų Pirmojo pasaulinio karo metu ir pokario laikotarpiu. XIX amžiaus pabaigos šovinizmas virto visuotinio karo, mechanizuotų skerdynių tarp sukarintų nacionalinių blokų ideologija. Visi gyvybiniai elementai buvo pajungti „nacionaliniams interesams“, vidiniai nesutarimai buvo atidėti vardan „nacionalinių interesų“ ir išlikimo: kiekviena valstybė teigė, kad jos kariaujamas karas yra gynybinis.

Po šių kapitalistinių skerdynių Europos žemėlapis buvo perbraižytas nacionaliniais pagrindais. Buvo pabandyta įgyvendinti idealą „Kiekvienai nacijai – po valstybę“, Wilsono [5] „savarankiško nacionalinio apsisprendimo“ idealas tapo geopolitine realybe. Austrijos-Vengrijos imperijos suskaldymas į naujas tautines valstybes buvo bandymas išspręsti „engiamų tautų“ problemą. Šis bandymas nepavyko dėl problemų, kylančių iš nacionalizmo, – naujosios valstybės buvo nevienalytės, sudarytos iš naujų mažumų.

Naujasis „savarankiško tautų apsisprendimo“ principas pasidarė begalinis: visame pasaulyje sparčiai paplito priešiški mažumų nacionalizmai, nuošalėje nepalikę beveik nė vienos šalies. Nacionalizmas remiasi įsitikinimu, kad tautiniai žmonių kolektyvai turi teisę į savarankišką apsisprendimą, įgyvendinamą „savosios“ tautos pagrindu, tačiau įsigilinę susiduriame su problema, kaip tiksliai nustatyti, kurios grupės yra „nacijų“, o kurios – ne, be to, nuolatos atsiranda vis mažesnės grupės, pretenduojančios į šią teisę.

Taigi nacionalizmas turi labai aišką istoriją ir pradžią. Jo galia – tai gebėjimas save pateikti kaip natūralų reškinį ir įsitikinimas, kad gyventojų pasidalijimas tautiniu pagrindu bei tautos apsisprendimas yra natūrali žmonių egzistencijos dalis, ji tokia visada buvo ir bus ateityje. Istorinis metas, sukūręs tautinę valstybę ir kapitalizmą, pagimdė ir kitą reiškinį, netilpusį į nacionalistinius pasakojimus – be

nuosavybės teisių likusią samdomųjų dirbančiųjų klasę, kurios interesai yra priešingi kapitalistinei tautinei valstybei, t.y. dirbančiųjų klasei. Ši klasė, priversta kovoti už savo interesus prieš kapitalą, yra ne „tauta“, ją sukūrė gyvenimo aplinkybės kapitalistinėje sistemoje ir todėl ji peržengia valstybių sienas. Ši priešprieša paskatino atsirasti revoliucines idėjas, metančias iššūkį kapitalistiniam pasauliui ir siūlančias kurti kitokį pasaulį. Mūsų anarchokomunistinis požiūris yra būtent toks.

Kodėl anarchistai priešinasi nacionalizmui?

Anarchistai, priklausantys klasių kovos (arba komunistinei) tradicijai, suvokia pasaulį ne kaip besivaržančių tautinių grupių areną, o kaip klasių kovos lauką. Pasaulis mums yra ne tarpusavyje kovojančios tautos, o klasių kova. Tauta yra tik dūmų uždanga, fantazija, maskuojanti klasių kovą tiek pačios tautos viduje, tiek peržengiančią jos ribas. Tikrų tautų nėra, bet egzistuoja tikros klasės su savo interesais. Taigi „nacija“, sudaryta iš vienalytės „tautos“, neegzistuoja, kaip neegzistuoja ir ją vienijantys bendri „nacionaliniai interesai“.

Anarchokomunistai priešinasi nacionalizmui ne todėl, kad jis yra susijęs su rasizmu ir siaura aklatikyste. Nacionalizmas neabejotinai skatina šiuos reiškinius, tačiau nacionalizmo gyvavimui nėra būtinas rasizmas ar aklatikystė. Nacionalizmas gali būti liberalus, kosmopolitiškas ir pakantus, jis gali skelbti tokią „tautos bendro intereso“ sampratą, kuri nesiremia viena rase. Netgi pačios aršiausios nacionalizmo atmainos, pvz., fašizmas, gali pritaipyti daugiarasę visuomenę; to pavyzdys – integralistų judėjimas Brazilijoje [6]. Nacionalistai naudoja tuos, kas veiksmingi, – jiems priimtinas net pats paviršutiniškiausias veiksnys, jei tik jis padeda veiksmingai suburti visuomenę. Kartais tai šiurkštus rasizmas, kitais atvejais kas nors įmantresnio. Savo reikmėms nacionalizmas sumaniai pritaiko viską.

Daugelyje Vakarų šalių oficiali daugiakultūriškumo (taikaus įvairių tautų ir kultūrų sugyvenimo vienoje valstybėje ideologijos) strategija yra esminė valstybinės politikos visuomenės atžvilgiu

ašis, todėl susiformavo atitinkamas daugiakultūrinis nacionalizmas. Oficialus daugiakultūriškumas tampa bendra „nacionaline kultūra“, sudarančia sąlygas įtraukti „piliečius“ į valstybės gyvenimą, prievarta nesitapatinant su vienintele kultūra. Jei kapitalistinės valstybės nacionalistinė retorika būtų pati atviriausia, pakančiausia ir antirasistinė, anarchistai vis tiek jai priešintųsi.

Kodėl? Todėl, kad nacionalizmas iš esmės yra klasių bendradarbiavimo ideologija. Jis sukuria įsivaizduojamą panašių interesų bendruomenę ir tokiu būdu užmaskuoja tikrus, materialius visuomenę sudarančių klasių interesus. „Nacionalinis interesas“ yra ginklas prieš dirbančiųjų klasę, siekiantis suburti valdomuosius, kad šie tenkintų valdančiųjų interesus. Ideologinė ir kartais fizinė gyventojų masių mobilizacija dėl tam tikro bendro pamatinio nacionalinio intereso buvo vienas pagrindinių XX ir XXI amžiaus karų buožų, pavyzdžiui, ne taip seniai aiškinta, kad skerdynėmis Irake buvo siekiama palaikyti demokratines Vakarų tradicijas, o savos valstybės stiprinimas buvo grindžiamas būtinybe ginti Britanijos ar JAV laisvės ir demokratijos tradicijas nuo islamiškojo terorizmo.

Taigi anarchistų priešinimasis nacionalizmui remiasi paprastu principu. Dirbančiųjų klasė ir darbdavių klasė neturi nieko bendra. Tai nėra tik šūkis – tokia realybė. Klasių priešprieša, nepaisant intelektualų ar politinių grupių teorinių svarstymų apie jos egzistavimą, yra ir visada bus neatskiriama kapitalizmo dalis. Klasės egzistuoja ne dėl to, kad skiriasi kalbos akcentai, vartojimo įpročiai ar kad vieni dirba fizini, o kiti – protinį darbą. Dirbančiųjų klasė, kartais vadinama proletariatu, yra beturčių klasė; tai – žmonės, kurie neturi kapitalo, negali daryti įtakos jų gyvenimą veikiantiems procesams ir išgyvena tik dėl sugebėjimo dirbti už atlygį. Gali būti, kad šie žmonės turi namą ir automobilį, tačiau jie vis tiek yra priversti parduoti savo sugebėjimus darbdaviui mainais už pinigus, reikalingus išgyvenimui.

Dirbančiųjų interesai yra saviti, objektyvūs ir materialūs – gauti daugiau pinigų iš darbdavių dirbant mažiau, pasiekti geresnes darbo bei gyvenimo sąlygas. Kapitalo interesai yra priešingi – kad dirbtume daugiau už mažesnę atlygį; kad augtų pelnas ir pinigai „darytų“ pinigus greičiau ir veiksmingiau, jis mažina išlaidas ir

sąnaudas. Klasų kova – tai šių interesų varžybos. Šie dėsniai veikia ir su gamyba nesusijusio darbo vietose, nes jie yra pamatiniai kapitalistinės visuomenės principai. Kapitalo interesus įgyvendina žmonės, turintys galią, ir jiems savo ruožtu rūpi palaikyti tuos interesus, kad išsaugotų savo pačių padėtį; tai – privataus kapitalo savininkai, jų vardu sprendimus priimančios vadybininkai ir valstybė, iš kurios reikalaujama įtvirtinti ir ginti privačią nuosavybę bei teises į ją.

„Nacionalinis interesas“ atspindi tik tos šalies kapitalo poreikius. Tai visuomenės valdančiųjų, kurie sugeba įgyvendinti tik tai, ko reikalauja kapitalas – kaupk arba mirk, – poreikiai. Šalies „nacionalinis interesas“ siekia prijaukinti tuos, kurie gali prieštarauti, – dirbančiųjų klasę. Anarchistų manymu, būtent ši kapitalizmui įgimta klasinė priešprieša gali padėti įveikti kapitalizmą. Turime kovoti už savo interesus, kad priverstume kapitalą nusileisti ir patenkinti mūsų poreikius.

Tokie procesai vyksta nepriklausomai nuo teorinių diskusijų apie juos. Kinijos ar Bangladešo dirbantieji, užimantys gamyklas ir maištaujantys prieš valstybines jėgos struktūras, tai daro nebūtinai vedami revoliucinių idėjų, o tiesiog priversti gyvenimo sąlygų. Taip pat ir solidarumas egzistuoja ne dėl žmonių geraširdiškumo, o dėl jų bendrų interesų. Kapitalistams priklauso valstybė – įstatymai, teismai ir kalėjimai. Mes teturime vienas kitą. Pavieniui mes nedaug ką nuveiksime, bet drauge mes galime sutrikdyti kapitalizmo kasdienybę ir tai yra galingas mūsų ginklas. Žinoma, klasių kova ne visada lieka nesutepta ir garbinga, kartais į ją įsipainioja fanatiški ir siauri grupiniai interesai. Revoliucinės grupės ir anarchistų organizacijos turi kovoti su šiais reiškiniais, prisidėti prie klasinės savimonės bei aktyvumo skatinimo ir mesti iššūkį susiskaldymui įsijungdamos į bendrą kovą dėl visuotinių tikslų.

Valdančioji klasė gerai suvokia šiuos iššūkius ir sąmoningai veikia gindama savo interesus. Tik būdami solidarūs mes galime jiems nušluostyti nosį, ir kaip tik dėl to valstybė kruopščiai stengiasi mus priversti veikti prieš savo interesus. Šioje situacijoje nacionalizmas yra vienas iš svarbiausių jų ginklų, todėl istorijos eigoje yra ne kartą atlikęs svarbų vaidmenį. Nacionalizmas mus suvienija

prieš akivaizdoje ir verčia nepaisyti mūsų, kaip dirbančiųjų klasės, poreikių ginant valstybės interesus. Jis skatina dirbančiųjų klasės nuolankumą, priversdamas jos atstovus susitapatinti su tauta ir galimų sprendimų savo problemoms ieškoti valstybėje.

Kaip žinome, tokia padėtis nėra amžina – tam tikros aplinkybės gali priversti žmones veikti savo labui ir paskatinti įgyvendinti naujas idėjas. Vienas dramatiškas istorinis pavyzdys – pasaulio dirbantieji, 1914 metais išėję į karą žudyti vienas kito, netrukus sukilo prieš savo šeimininkus, ir po 1917-ųjų per pasaulį nusirito streikų, maištų, sukilimų ir revoliucijų banga. Vis dėlto nacionalizmas – tai nuodai, kuriems reikia priešintis visomis išgalėmis. Tai – prijaukinimo ideologija, ginklas, nukreiptas į mus. Nacionalizmas – tai organizuotas parapijietiškas ribotumas, skirtas dirbančiųjų klasės, dėl savo padėties ekonominėje sistemoje tapusios tarptautine, skaldymui į uždaras tautines grupes.

Galiausiai net jei ir paliksime nuošalyje mūsų principinį ir teorinį prieššinimąsi nacionalizmui, idėja, kad šiuolaikiniame pasaulyje yra įgyvendinama tautų apsiprendimo teisė (kokia bebūtų jos išraiška), tėra tikrovės idealizavimas. Tautos negali savarankiškai apsispręsti būdamos pajungtos kapitalistinei rinkai, ir tie, kurie siūlo politines tautinio išsilaisvinimo iš kapitalistinių pančių strategijas, kaip antai šiuolaikiniai fašistai ir jų bendraminčiai, siekia sugrąžinti nesugrąžinamą ikikapitalistinį aukso amžių. Šiuolaikinis pasaulis yra sudėtingas, nėra lengva nubrėžti aiškią ribą tarp tarptautinio „bendradarbiavimo“ ir konflikto – tai tampa akivaizdu stebint tokių tarptautinių organizacijų ir institucijų, kaip Jungtinės Tautos, Pasaulio Prekybos Organizacija, Pasaulio Bankas, Europos Sąjunga, NATO ir kt., veiklą. Nacionalistinė fantazija tėra reakcingas burbulas. Anarchistai tai supranta ir kovoja prieš tokią fantaziją. Prie šio klausimo mes dar sugrįšime.

Tuo tarpu reikia užbėgti už akių įprastam ir klaidingam kontrargumentui. Mes nesame vienalytės kultūros šalininkai. Mes nesiekiame sukurti standartizuotos anarchistinės visuomenės, kurioje ištirptų (turtina) žmonijos kultūrinių išraiškų įvairovė. Kaip galėtume? Natūralūs kultūrų mainai prieštarauja nacionalistų fantazijoms. Tautiniai blokai nėra apsaugoti nuo kultūrinių įtakų, kurios ilgainiui

pasklinda ir prigyja. Savarankiškų tautinių kultūrų idėja, skelbiama nacionalistų, tėra mitas. Mūsų siūloma alternatyva šiai idėjai, kylanti iš kovos prieš kapitalizmą ir valstybę, yra nevaržomi kultūriniai mainai laisvoje bevalstybėje komunistinėje visuomenėje.

Anarchokomunistai nacionalizmui priešintis privalo garsiai ir aiškiai. Mes nevengiame internacionalizmo. Tačiau internacionalizmas – tai ne kapitalistinių tautų ar nacionalinis įvairių šalių dirbančiųjų klasių bendradarbiavimas, o *esminė „tautos“ ir nacionalizmo kritika*.

Kairieji ir „tautinis klausimas“

Nūdien dažnai girdime, kad tam tikros kairiųjų grupės remia reakcingas organizacijas ir valstybes, – taip yra dėl įvairių priežasčių. Nenuostabu, kad kelia pasidarygėjimą socialistais apsiskelbę veikėjai, aistringai palaikantys tokias organizacijas kaip „Hamas“, antikarinėse demonstracijose skanduojantys „Mes esam *Hezbollah*“ ir remiantys represinius režimus, kurie malšina dirbančiųjų kovas, įkalina ir mirčiai pasmerkia dirbančiųjų klasės aktyvistus, engia moteris ir persekioja gėjus bei lesbietes. Tačiau tokią laikyseną lemiantis mąstymas turi ilgą istoriją. Šiuolaikinio „antiimperialistinio“ nacionalizmo šaknys glūdi procese, per kurį kai kurie marksistiniai judėjimai prisitaikė prie nacionalizmo ir daugeliu atveju padėjo užgimti nacionalistiniams judėjimams bei tautinėms valstybėms, vertoms tokio pat pasmerkimo, kaip ir jų vakarietiški atitikmenys. Todėl, jei norime suprasti šiuolaikinius „nacionalinio išsivadavimo karus“ ir tinkamai į juos reaguoti, labai svarbu suvokti santykį tarp dirbančiųjų judėjimo ir nacionalizmo.

Pats Karlas Marxas, kalbėdamas apie nacionalizmą, jo, kaip ir daugelio kitų problemų, atžvilgiu nepateikė aiškos pozicijos. Nepaisant to, kad „Komunistų manifeste“ buvo pateikta akivaizdžiai nekomunistinė programa, jis buvo užbaigtas žymiuoju šūkiu „Visų šalių proletarai, vienykitės!“, įkūnijančiu internacionalistų pasipriešinimą nacionalizmui, kuris suvokiamas kaip dirbančiųjų klasės prijaukinimas. Tuo pačiu K. Marxas ir Friedrichas Engelsas laikėsi to meto liberaliems nacionalistams būdingo požiūrio, kad

tautų kūrimasis skatina vienijimąsi, o ne skaidymąsi. Gera žinoma Engelso pastaba, kad čekai neišgyventų kaip nepriklausoma tauta. Kurį laiką trukusi K. Marxo ir F. Engelso parama Lenkijos „nacionalinio išsivadavimo judėjimui“ (taigi ir aristokratų judėjimui už nepriklausomybę) buvo strateginė – toks judėjimas taptų smūgiu autokratinei Rusijai ir, jų manymu, atvertų kelią kapitalistinei plėtrai, tapdamas prielaida gimti socializmui Vakarų Europoje. K. Marxo nuostatą Airijos atžvilgiu taip pat lėmė panašūs taktiniai sumetimai. Šių idėjų įvertinimas išplėtoto pasaulinio kapitalizmo fone yra užduotis akademikams, tai nėra šio pamfletų tikslas. Tačiau akivaizdu, kad K. Marxas dažnai pritardavo XIX amžiaus pirmosios pusės liberalaus nacionalizmo idėjoms.

Kairiesiems reikalaujant įtvirtinti savarankiško tautų apsisprendimo teisę, prie jų prisijungė daugiau judėjimų, ir „tautinio klausimo“ problematika tapo debatų objektu Antrajame Internacionale. Šių debatų metu įvyko liūdnai pagarsėjęs konfliktas tarp Vladimiro Lenino ir iš Lenkijos kilusios marksistės Rosos Luxemburg. V. Lenino pozicija buvo kaip visada prieštaringa, nors iš emės jo argumentai buvo panašūs į K. Marxo – nacionalinį išsivadavimą reikia remti, jei tik jis prisideda prie dirbančiųjų klasės kovos ir socializmo kūrimo. Vis dėlto bolševikai aktyviai rėmė „tautų apsisprendimo teisę“ – tai lėmė po Antrojo Internacionalo priimta rezoliucija, kurioje buvo palaikoma „tautų teisė visiškai savarankiškai apsispręsti“. Šiam požiūriui prieštaravo R. Luxemburg. Ji suvokė, kad „tautinė nepriklausomybė“ reiškė prievartos naudojimą, o ne „teises“. R. Luxemburg manymu, diskusija apie „savarankiško apsisprendimo teises“ buvo utopinė, idealistinė ir metafizinė; jos išeities taškas buvo ne materialioji klasių priešprieša, o buržuazijos tautinių mitų pasaulis. Ypač atkakliai ji šiuo klausimu ginčijosi su lenkų socialistais, kurie naudojosi ankstesne K. Marxo pozicija, tapusia amžinu palaiminimu savajam nacionalizmui.

Nepaisant to, Rusijoje valdžią paėmė būtent bolševikai, vadovavę tos šalies kontrrevoliucijai. Pasibaigus pilietiniam karui, jų parama „tautų apsisprendimo teisei“ paskatino keletą neiprastų „tautokūros“ eksperimentų, kurie priminė Woodrowo Wilsono pastangas ir prieš kelerius metus Europoje pasirašytą Versalio sutartį [7].

Šviežiai įkurti SSSR „nacionaliniai administravimo organai“ ne rusų tautoms buvo sovietinių biurokratų kūrinys, o ne uzbekų, turkmėnų ar kazachų valstybingumo siekio įgyvendinimas. Žinoma, bolševikams užgniaužus Rusijos revoliuciją ir kuriant kontroliuojamą valstybinį kapitalizmą (bolševikai sistemingai naikino arba patraukė savo pusėn tiek dirbančiųjų klasės savivaldos organus, tiek juos gynusius revoliucionierius, pavyzdžiui, anarchistus), apie tokį valstybingumo siekį nebuvo nė kalbos, nes bolševikai siekė tik vieno – plėsti savo valdžią. Kaip ir SSSR varžovė Vakaruose, taip ir ji pati pasinaudojo „savarankiško apsisprendimo“ bei „nepriklausomybės“ retorika savo įtakos laukui plėsti. Vis dėlto principas, kad „tautinės priespaudos“ sąlygomis tautos turi prigimtinę teisę į savarankišką apsisprendimą, tapo pripažintas tiek dirbančiųjų judėjime, tiek platesniuose visuomenės sluoksniuose.

Nacionalinio išsivadavimo kovos

Sustiprinę savo įtaką pilietinio karo metu, bolševikai, kaip ir buvo galima tikėtis, savo politiką greitai pasuko nacionalizmo linkme. 1920 metais bolševikai parėmė Kemalio Atatiurko vadovaujamą buržuazinį tautinį judėjimą Turkijoje, nes sėkminga jo baigtis garantavo smūgį Britanijos imperializmui. Tai buvo pirmasis bolševikų geopolitinės strategijos, kuri pasireiškė parama „antiimperialistiniams nacionalinio išsivadavimo“ judėjimams, etapas. Turkijos dirbančiųjų klasei ji buvo pragaištinga, nes naujoji Turkijos respublika energingai malšino jų streikus ir demonstracijas. Panašiai nutiko ir tada, kai Sovietų Sąjunga padėjo Guomindanui – Kinijos nacionalistiniam judėjimui. Tuomet buvo išžudyti maištaujantys Šanchajaus dirbantieji. Naujoji Rusijos valdančioji klasė paramą tokioms prieš dirbančiųjų klasę nusiteikusioms jėgoms motyvavo revoliucijos gynimu. Kai kuriais atvejais tokios jėgos nacionalistinį valstybinį kapitalizmą vadindavo „komunizmu“, tačiau iš tikrųjų siekė sukurti tautinę valstybę su išnaudojama dirbančiųjų klase ir prekių gamyba pagrįsta (valstybine) ekonomika.

Šių įvykių įtaka kairiųjų judėjimams visame pasaulyje buvo milžiniška – parama „nacionaliniams išsivadavimo judėjimams“ tapo

esmine dirbančiųjų judėjimo nuostata. Jos laikėsi ne tik įvairūs valstybinio socializmo šalininkai – trockistai, maoistai ir stalinistai, – bet ir kai kurie anarchistai.

Stalinistų, kurių politika šiaip ar taip remėsi nacionalizmu, požiūriu, „nacionalinio išsivadavimo kovos“ sudarė priešpriešą JAV machinacijoms ir buvo naudingos SSSR, kuri, siekdama savų imperialistinių tikslų, materialiai arba politiškai rėmė tokias kovas. Maoistų ir Kubos revoliucijos įkvėptų veikėjų manymu, nacionalinis išsivadavimas būtinai turėjo paskatinti vakarietiško kapitalizmo žlugimą, kad tų šalių valstiečių judėjimai galėtų greičiau išplėtoti savo ekonomikas ir padidinti visų šalies gyventojų (jų manymu) gerovę. Trockistai sukūrė galybę istorinių schemų, norėdami įrodyti, kad imperializmas, kaip teigė Leninas, buvo aukščiausia kapitalizmo forma ir kad nacionalinio išsivadavimo judėjimų pergalė prieš imperializmą pasitarnautų įgyvendinant socializmo idėjas.

Šias idėjas papildė ir sustiprino septintajame XX amžiaus dešimtmetyje per pasaulį nusiritusi „Trečiojo pasaulio“ ideologijos banga, kuri daugeliu atžvilgių buvo reakcija į to meto bruzdėjimų, sutapusių su Vakarų kolonializmo irimu, nesugebėjimu virsti revoliuciniu judėjimu. Remiantis Lenino raštuose išdėstytomis idėjomis, buvo manoma, kad Vakarų pasaulio dirbančiųjų klasę valdo „proletariato aristokratija“, atsiradusi dėl imperialistinio grobikiškumo, ir vienintele socializmo viltimi liko „Trečiojo pasaulio“ tautų „savarankiškas apsisprendimas“. Egzotiški judėjimai, neva kovojantys su „imperializmu“, suprantamu kaip JAV imperializmas, remiami ir nūdien – tokia, pavyzdžiui, yra entuziastinga Vakarų pasaulio kairiųjų parama reakcingiems islamistų judėjimams.

Toks požiūris, be abejo, yra klaidingas, nes iškelia tautinius skirtumus aukščiau klasių kovos. Tačiau pokario laikotarpiu tarptautinio pokolonijinio kairiųjų judėjimo įtaka nacionalinio išsivadavimo judėjimams buvo iš esmės visaapimanti. Stalinizmas jau seniai buvo prisitaikęs prie vėliavomis mojuojančio nacionalizmo ir savo retorika dažnai nesiskyrė nuo fašizmo. Karo metu kairieji buvo Europos antifašistinių judėjimų priešakyje, o tai suteikė progą tiems patiems judėjimams po išsilaisvinimo užsitraukti nacionalizmo

skraistę ir pateikti save kaip pagrindinius išlaisvintosios tautos „valios“ reiškėjus.

Ryškus pavyzdys – pagrindinis stalininės ir patriotinės organizacijos EAM-ELAS vaidmuo Graikijos pasipriešinimo kovose Antrojo pasaulinio karo metu; šios organizacijos nariai nevengė viešų anarchistų egzekucijų, konkurentų bei dirbančiųjų žudynių [8]. Kairiųjų ir patriotinių sąjūdžių vienijimasis po karo lėmė kairuolišką daugelio kolonijų nacionalinio išsivadavimo judėjimų kryptį, įtvirtinusią nacionalizmą kaip vieną pagrindinių kairiosios politikos idėjų visame pasaulyje, o kairiuosius – kaip nacionalistinių judėjimų pribuvėjas.

Deja, anarchistai nėra apsaugoti nuo tokių idėjų. Nemažai anarchistų yra pasisakę už „tautinio išsivadavimo“ kovas, t.y. kovas už tam tikrą valstybinę santvarką, kaip pasipriešinimą išnaudojimui – o toks pasipriešinimas yra anarchistų judėjimo tikslas. Kadangi, jų manymu, anarchistai priešinas įvairioms šiuolaikinio pasaulio engimo formoms – dirbančiųjų klasės išnaudojimui, moterų, seksualinių ir etninių mažumų laisvės varžymui, – mes privalome priešintis ir vienos šalies priespaudai kitos šalies atžvilgiu. Klasikinio anarchizmo tradicija iš dalies suteikia pagrindo tokiai minčių seka – pavyzdžiu gali būti liūdnei pagarsėjęs Michailo Bakunino teiginys „Kiekviena tauta, didelė ar maža, turi neginčijamą teisę būti savimi, gyventi pagal savo prigimtį. Ši teisė yra visuotinio laisvės principo išdava.“ Ir ne taip seniai Murray'us Bookchinas žurnale „Visuomenė ir gamta“ teigė: „Nė vienas kairysis libertaras negali priešintis pavergtos tautos teisei tapti savavalde bendruomene, susijungusia su kitomis tautomis... arba tautine valstybe, paremta hierarchine ir klasine nelygybe“.

Kairieji taip pat dažnai sugretina priešinimąsi imperialistiniam karui ir paramą tautiniam išsilaisvinimui arba bent jau taip sudrumsčia diskusijų vandenį, kad ši maišatis taptų neišvengiama. Tokiu būdu yra iškreipiamas pagrįstas bjaurėjimasis tokiais karais ir nuo priešinimosi jiems pereinama prie paramos silpnesnėjai pusei. Istorijoje apstu tokios pozicijos pavyzdžių – pradedant dalies antimilitaristų demonstracijose prieš karą Vietname skanduojamu Šiaurės Vietnamo lyderio Ho Chi Minh vardu ir baigiant kai kurių

kairiųjų, skelbiančių „Dabar visi mes esame *Hezbollah*“ protestais prieš Izraelio valstybę, bombardavusią Libaną.

Privalome atmesti tokią paramą silpnesnei arba besikuriančiai valstybei. Nesama nei objektyvios tautinio pasipriešinimo būtinybės, nei objektyvios engiamos tautinės dvasios, kurią neva atgaivina nacionalinio išsivadavimo sąjūdžiai. Pirma, šie sąjūdžiai yra reali organizuota jėga, turinti savų tikslų ir siekių – įkurti tam tikrą išnaudotojišką valstybę, kontroliuojamą tam tikrų grupių. Tauta nėra represuota pirmą kartą idėja, o tik pasakojimas, kurį sukūrė besiplečianti kapitalistinė valstybė. Nors imperijos struktūros tam tikroje teritorijoje ir yra sudedamoji dirbančiųjų klasę išnaudojančio aparato dalis, siekis jas pertvarkyti sukuriant „tautinę“ valstybę yra reakcingas. Kaip jau įsitikinome, nacionalizmo idėja yra priešiška visuomenės pažangai, nes susieja klases į vieną tautinį kolektyvą. Be to, kaip galime įsitikinti ir praktiškai, nacionalizmo idėja yra neišbaigta – naujose „nepriklausomose“ valstybėse visada rasime mažumas, kurioms nebus suteikta „teisė į savarankišką apsisprendimą“. Aštira, pasibaigus tautinio išsivadavimo kovoms, „vietinių“ valdančiųjų pasitelkiamos išnaudojimo formos netampa labiau priimtinos nei „užsieniečių“ metodai.

Šiaurės Korėjos dirbančiuosius engianti vietinė „komunistinė“ valstybė savo brutalumu prilygsta XX amžiaus Europos fašistinėms diktatūroms, Vietnamo dirbančiuosius išnaudoja kapitalistinė, į eksportą orientuota ekonomika, Zimbabvės dirbantieji, išsilaisvinę nuo Britanijos imperializmo, yra apgaudinėjami „vietinio“ gangsteriško režimo, o daugelis Lietuvos dirbančiųjų yra išnaudojami „savų“, „tautiečių“ kapitalistų. Nesunkiai rastume ir daugiau tokių pavyzdžių. Visose šiose valstybėse vyksta daugiau ar mažiau intensyvi klasių kova. Klasių kova yra kapitalistinės struktūros, įskaitant ir despotišką bolševikinį valstybinio kapitalizmo modelį, dalis, ir ji egzistuos visada, nepriklausomai nuo to, ar tam tikro laikotarpio valdančiąją klasę sudaro „vietiniai“.

Dar daugiau, akivaizdu, kad neseniai iš Vakarų kolonializmo priespaudos „išsilaisvinusios“ valstybės pačios ėmėsi brutalių karinių veiksmų. Pamokantis yra Vietnamo pavyzdys. JAV kariams pasitraukus, 1976 metais susivienijęs Vietnamas įsivėlė į keletą

karinių konfliktų Indokinijos subkontinente. Viskas prasidėjo nuo žiauraus teritorinio konflikto su raudonaisiais khmerais, atėjusiais į valdžią po žvėriško JAV bombardavimo Kambodžoje, po kurio Vietnamo kariuomenė okupavo šią šalį. Tai sudarė salygą Vietnamui dominuoti regione padedant sovietiniams imperialistams. Laosas iš esmės buvo satelitinė Vietnamo valstybė; Vietnamas įkūrė karines bazes Laose ir privertė jo vyriausybę nutraukti ryšius su Kinija. 1979 metais Kinija, paskatinta Vietnamo karo su satelitine Kambodžos valstybe, įvairių pasienio konfliktų ir teritorinių pretenzijų, įsiveržė į Vietnamą; tuomet žuvo dešimtys tūkstančių žmonių ir buvo nusiaubtas šiaurės Vietnamas.

Tautų „išsilaisvinimas“ iš imperialistinio jungo paskatino virtines karų ir kitose pasaulio dalyse; nemažai XX amžiaus nacionalinių judėjimų buvo nukreipti prieš naujas pokolonijines, o ne Vakarų valstybes. Šri Lanka yra viena iš atvirų žaizdų, kurias paliko Vakarų imperializmas, įsiveldamas į vietinių valdančiųjų klasių galios žaidimus, palaipsniui įtraukiančius visą šalį į karinio ir etninio smurto veiksmus, kuriuose besivaržantys nacionaliniai judėjimai įstumia „savas“ dirbančiųjų klases į tarpusavio konfliktą. Imperinė britų administracija Šri Lankoje nuo XIX amžiaus vidurio įtvirtino bendruomeninio atstovavimo sistemą salos įstatymų leidimo taryboje ir tokiu būdu sukūrė iki šių dienų besitęsiančią priešpriešą tarp tamilų mažumos ir sinhalų daugumos. Įvedus visuotinę rinkimų teisę ir galiausiai po Antrojo pasaulinio karo suteikus nepriklausomybę, tamilų (kurie iki tol turėjo neproporcingai daug postų vyriausybėje) galimybės patekti į privilegijuotas pareigas ženkliai sumažėjo; tai paskatino separatistinių nuotaikų stiprėjimą ir didėjančią tamilų mažumos diskriminaciją. Sinhalų vyriausybė, kolonizuodama tamilų apgyvendintas teritorijas, paskelbdama sinhalų kalbą oficialia bei uždrausdama iš Indijos tamilų regionų įvežtas knygas, laikraščius ir žurnalus tamilų kalba, padėjo atsirasti tamilų kovotojų grupėms ir kilti Šri Lankos pilietiniam karui.

Tamilų kovotojų grupių, pavyzdžiui, liūdnei pagarsėjusių „Tamil Elamo išlaisvinimo tigrų“ („Tamilų tigrų“) plėtrą skatino skriaudos, kurias patyrė tamilai – ypač po Juodosios Liepos pogromų

1983 metais, kurių metu buvo išžudyti šimtai tamilų. Tačiau pareiškimas, kad „Tamilų tigrų“ yra nacionalinės tamilų savignyos globėjai, greitai nublinksta, jei prisiminsime, kad vieni pirmųjų jų taikinių buvo konkuruojančios tautinės ir komunistinės grupės, tokios kaip „Tamil Elamo išlaisvinimo organizacija“, kurią „Tamilų tigrų“ visiškai sunaikino 1986-aisiais. Kai „Tamilų tigrų“ *de facto* tapo vyriausybe keletoje tamilų gyvenamų teritorijų, jie užsipuolė kitas mažumas – Šri Lankos musulmonus, kurie buvo išvaryti iš to regiono vykdant iškeldinimus, bauginant ir žudant žmones; įsimintina viena šio karo akimirka, kai užsidarę mečetėje moterys, vyrai ir vaikai buvo sušaudyti iš kulkosvaidžių. Nemaža dalis sinhalų dirbančiųjų, pasilikusių „Tamilų tigrų“ kontroliuojamose teritorijose, sulaukė panašaus likimo.

Taigi „engiamų tautų“ nacionalizmas gali atnešti tik smurtą ir konfliktą, dirbančiųjų klasės susiskaldymą pagal tautybę, o jų interesai paaukojami dėl „tautinio intereso“ tiek jau egzistuojančiose, tiek besikuriančiose valstybėse. Vakarų imperializmo nebuvimas neatneša taikos, o tautinis išsivadavimas neveda į savarankišką apsisprendimą, kuris yra neįmanomas kapitalistiniame pasaulyje. Tai lemia tautinės valstybės idėja, kuri iš esmės yra imperialistinė.

Visos tautinės valstybės yra imperialistinės

Imperializmo istorija yra ilga, įvairios jo formos ir rūšys yra tokios pat senos, kaip ir įvairios valstybės bei klasinės visuomenės formos ir rūšys. Kadangi ši savoka apima skirtingus įvairių valstybių projektus skirtingais istoriniais laikotarpiais, turime patikslinti, ką ji reiškia vėlyvojo kapitalizmo kontekste. Romos imperija skyrėsi nuo Britų imperijos, o šiuolaikinis imperializmas skiriasi nuo ankstesnio. Tačiau tai nereiškia, kad imperializmas yra neapibrėžiamas. Vis dėlto privalome tiksliau apibūdinti mūsų nagrinėjamą reiškinį.

Klasikinių senojo pasaulio imperijų galia rėmėsi žemių užkariavimu ir jų išteklių panaudojimu. Nenutrūkstamumas tarp valstybės kontroliuojamų žemių ir imperinių galių kontrolės sukūrė „archetipinį imperializmą“; tai elementariausia ir akivaizdžiausia imperializmo forma. Galima būtų manyti, kad šiuolaikinių kapitalistinių

tautinių valstybių „užsienio politika“ neturi nieko bendra su elementariuoju imperializmu. Tačiau šiuolaikiniame pasaulyje imperializmas yra tiek pat išsisknijęs valstybių gyvenime, kiek ir anksčiau amžiais. Imperializmo principai keitėsi kartu su atitinkamo laikotarpio ekonomine situacija. Kadangi valstybės struktūra yra skirtinga agrarinėje vergų visuomenėje ir išsivysčiusio kapitalizmo visuomenėje, skiriasi ir šių valstybių imperializmo formos. Tačiau nepaisant galybės pasikeitimų valstybė išlieka pagrindiniu šiuolaikinio imperializmo veiksmu. Toks pastebėjimas gali skambėti keistai pasaulyje, kuriame galingiausios valstybės, įtvirtinusios liberalios demokratijos principus, deleguoja begalę funkcionierių į krūvas susitikimų, pasitarimų, forumų bei tarptautinių organizacijų. Nepaisant to, imperializmas yra gyvybiškai svarbus kapitalistinių visuomenių gyvavimui, o nuo jo rezultatų tiesiogiai priklauso galingiausių valstybių sėkmė.

Kapitalizmo poreikiai transformavo prieš tai gyvavusį ir jį pagimdžiusį imperializmą. Spekuliacinių investicijų banga, kurios nutekėjimas iš Europos prasidėjo XIX amžiaus 6-ajame dešimtmetyje kapitalui ieškant pelningo investavimo galimybių, suaktyvino imperialistinę veiklą; valstybės buvo priverstos saugoti ir reguliuoti kapitalo interesus savo nacionalinių teritorijų ribose. Ši tendencija dar sustiprėjo nuo XIX amžiaus 8-ojo dešimtmečio. Vienas ankstyvųjų to pavyzdžių – tai tiesioginis britų karūnos valdymas Indijoje, įvestas po to, kai sipajų maištas sukėlė pavojų jos interesams (prieš tai Indiją valdė britų kompanija). Nuo XIX amžiaus 9-ojo dešimtmečio iki Antrojo pasaulinio karo vykusios „peštynės dėl Afrikos“ ženklino ryškų ankstesniojo „neformalaus imperializmo“ posūkį tiesioginio valdymo sistemos link, kurios rezultatas buvo pasaulio pasidalijimas tarp imperialistinių valstybių.

Kaip jau žinome, ši sistema iširo po Antrojo pasaulinio karo prasidėjusios bei antroje XX amžiaus pusėje vykusios dekolonizacijos metu. Tačiau esminė strategija, dėl kurios valstybės veikia savojo kapitalo naudai išnaudodamos geopolitinius skirtumus, išlieka pagrindine kapitalistinio pasaulio savybe. Valstybė privalo aktyviai veikti remdama kapitalo interesus, kurie dažnai yra vadinami „verslo interesais“ toje šalyje, kurioje ji turi teisinę galią. Beveik visose

valstybėse puoselėjamas kapitalizmas, įtvirtinami nuosavybės įstatymai, būtini jo egzistavimui, sudaromos galimybės kapitalui kaupti, kapitalas gelbėjamas nuo jo paties destruktivių polinkių (kartais tai daroma nepaisant kai kurių kapitalistų protestų) ir bandoma suvaldyti klasių kovą derinant prievartos ir įtikinimo strategijas; valstybė gali (ir dažnai pasinaudoja šia galimybe) sužlugdyti streikus, tačiau tuo pačiu metu įtraukia profesines sąjungas į darbo jėgos administravimą, tokiu būdu sukurdamą mechanizmą, kuriuo remdamasi mažina klasių kovos įtampą. Valstybė yra „kolektyvinis kapitalistas“; ji apdraudžia kapitalistinę sistemą.

Į jos pareigas įeina ir „užsienio politika“. Vietinių kompanijų vardu valstybė derasi dėl išteklių, investicijų, prekybos ir plėtros galimybių užsienyje. Sėkmingi šio proceso rezultatai reiškia, kad valstybė grįžtančius pelnus; praturtindama savo verslininkus ir „nacionalinę ekonomiką“, valstybė užsitikrina materialų savo galios pagrindą – padidina savo išteklius, turtą bei galimybes plėsti savo įtaką. Taigi valstybė nėra vien tik „stambaus verslo interesų“ valdoma marionetė – ji yra viena iš suinteresuotų pusių.

Tuo pačiu metu valstybė privalo stengtis išvengti, kad jai būtų primetama kitų valia, ji turi sutelkti savo išteklius – karinius, diplomatinčius, kultūrinius ir ekonominius, – kad išlaikytų savo poziciją tarptautinėje arenoje. Siekiant užtikrinti aktyvią „nacionalinio intereso“ sklaidą užsienyje ir gynybą savoje šalyje, vyksta nuolatinė kova – tiek prie apskritojo stalo su „tarptautiniais partneriais“ aptariant prekybos politiką, tiek su ginklais rankose tarptautiniuose „karštuose taškuose“ ir „konflikto zonose“. Interesai yra užtikrinami palaikant, ginant ir išnaudojant skirtumus tam tikroje geografinėje kapitalistinės sistemos erdvėje.

Pavyzdžiui, šiandieną šią asimetriją dažnai liudija regioninės monopolijos, nelygūs mainai, suvaržyti kapitalo srautai ir manipuliacija monopoline renta. Imperializmas – tai naudojimasis šiais skirtumais siekiant naudoti vienos ar kitos valstybės ekonomiką, t.y. jos kapitalui. Tai yra įprastas pasaulio ekonomikos veikimo mechanizmas, kurio apraiškos yra, pavyzdžiui, JAV naudojimasis Tarptautiniu Valiutos Fondu ir Pasaulio Prekybos Organizacija savo finansinių institucijų pelnui didinti arba Kinijos manevrai piečiau

Sacharos dykumos esančioje Afrikos dalyje. Valstybės privalo dalyvauti šioje nuolat kintančioje politinės pusiausvyros sistemoje nepriklausomai nuo savo ketinimų, nes tie, kurie nesugebės atsispirti ar suvaldyti šių jėgų, taps nuo jų priklausomi.

Karo paskirtis tampa akivaizdi. Imperialistinės intervencijos kartais gali būti vykdomos siekiant specifinės kiekybinės naudos, pavyzdžiui tikintis priėjimo prie tam tikrų išteklių. Tačiau daug dažniau karinių veiksmų imamasi siekiant įgyvendinti geopolitinę strategiją ir pergudrauti kitus valstybių blokus ir išlaikyti regioninę ar tarptautinę įtaką. Į išteklius paprastai yra žiūrima iš strateginio požiūrio taško, o ne vien tik kaip į ekonominę naudą. Jei Irako naftos gavyba būtų buvęs vienintelis JAV tikslas Persijos įlankoje, daug pigiau ir paprasčiau būtų buvę palikti Sadamą Huseiną valdžioje ir derėtis dėl priėjimo. Svarbesnis dalykas buvo karinė šio strateginio ištekliaus kontrolė, tai ir paskatino Irako okupaciją. Artimųjų Rytų naftos (jos atsargos pranoksta jų priešininkų rezervus) kontrolė iš esmės suteikia JAV galimybę įtakoti pasaulio ir ypač Kinijos, Rusijos, Japonijos bei Europos ekonomikas, kurių finansų ir gamybos pramonės konkuruoja su JAV.

Panašus atvejis yra ir Afganistano okupacija – ji ne ypač sietina su siekiu eksploatuoti tam tikrus išteklius, pagrindinis siekis buvo kontroliuoti strategiškai svarbų tašką Kaukaze bei įžengti į Rusijos ir Kinijos įtakos zonas. Anksčiau dėl panašių strateginių priešasčių Afganistaną buvo okupavę britai ir rusai. Karas Vietname galėjo potencialiai sukliudyti trumpalaikį kapitalo kaupimą, tačiau nepaisant to jis atitiko platesnę imperinę strategiją, kurios tikslas buvo naudingas JAV kapitalui – įtvirtinti dominuojančią JAV padėtį pasaulyje ir padaryti „laisvą pasaulį“ saugų investicijoms bei išnaudojimui.

Tačiau kairieji, susidurdami su tokiomis užmačiomis, dažnai daro klaidingas išvadas. Laikydami paramos nacionalinio išsivadavimo judėjimams logikos ir norėdami atrasti paramos adresatą, kairieji dažnai aistringai gina valdančiuosius tose valstybėse, kurios yra paveiktos Vakarų imperializmo machinacijų. Tačiau „nacionalinė priespauda“ neturi nieko bendra su klasių kova, o parama vyriausybėms, aktyviai malšinančioms „savus“ dirbančiųjų judėjimus

bei persekiojančioms mažumas dėl „antiimperialistinės“ politikos, yra nepažangi. Toks požiūris rodo nesugebėjimą suvokti, kad imperializmas – tai globalaus kapitalizmo pasekmė. Valstybės ir nacionalinio kapitalo grupės, nelygiavertės galingesnėms valstybėms, taip pat palaiko tam tikrus asimetrinius santykius su kitomis valstybėmis ar jų blokais. Vakarų imperializmo „aukos“ siekia savų tikslų ir vykdo savitą imperialistinę politiką. Akivaizdu, kad taip yra, pavyzdžiui, Irano ir Venesuelos atveju: Venesuela siekia užtikrinti savo interesus plėsdama įtaką Lotynų Amerikoje, o Iranas tą patį daro Irake, Libane, Afrikoje ir kitur.

Tai, kad kelios galingos valstybės išnaudoja mažesnes ir plečia savo įtaką pasaulyje, nėra imperializmo esmė. Be abejonės, vienu šalių imperialistinės strategijos yra sėkmingesnės nei kitų. Tačiau imperializmas yra užkoduotas tautinėje valstybėje. Net jei kuri nors šalis nuspręstų likti „civilizuota“ ir vengtų imperialistinės konkurencijos, ji būtų priversta gintis nuo kitų valstybių bandymų išnaudoti jos silpnumą, pasitelkdama daugiau ar mažiau tiesiogines priemones. Todėl valstybės, neturinčios didelės įtakos pasaulyje, jungiasi prie galingesnių pasiremamos net ir vaikui suprantama logika.

Po nacionalizmo

Vis dėlto išlieka vienas klausimas. Jei mes, anarchistai, nesijungiamo prie kairuolių paramos tautinio išsivadavimo kovoms ir reikalavimo suteikti savarankiško apsisprendimo teisę, ką mes remiame? Kokią alternatyvą siūlome?

Viena vertus, reiktų atmesti patį klausimą. Egzistuoja daugybė dalykų, kuriems mes nepritariame iš principo, tačiau iš mūsų nereikalaujama pateikti alternatyvų. Atsisakymas remti aktyviai reikalingas idėjas yra labiau priimtinas, nei darymas „ko nors“, kas prieštarauja mūsų įsitikinimams. Vienintelis dalykas, kurį gali pasiūlyti nacionalizmas, tai nauji konfliktai, kurių apimtis ir skaičius vis didės, nes aštrės nacionalinė konkurencija dėl senkančių pasaulio energijos išteklių. Kai konfliktas yra apibrėžiamas kaip tautinis – kaip konfliktas tarp engiamos ir engiančios tautos, – dirbančiųjų klasė visada pralaimi.

Internacionalistams yra pažįstama isteriška reakcija karinių intervencijų atveju. Daugelis žmonių „pasipriešinimą“ imperialistiniam karo kurstymui suvokia kaip nediskutuotiną ir nekritikuotiną dalyką – tam tikrų imperialistinių projektų priešininkai lieka nekalėti, pamirštami jų – tokių pat kapitalistinių grupuočių – veiksmai, tikslai ir užduotys: jie laikomi tiesiog „pasipriešinimu“ ir yra nekritikuotini. Pavyzdžiui, tokia logika remiasi kairiųjų parama „Palestiniečių pasipriešinimo judėjimui“; remiama net tokia grupuotė kaip „Hamas“, kuri slopina dirbančiųjų kovas, ginklu išvaiko streikuotojus, engia moteris ir žudo gėjus bei lesbietes. Tačiau visa tai pamirštama, kai „Hamas“ yra priskiriama „pasipriešinimui“, kuris yra už kritikos ribų.

Bandymas pažvelgti į šią problemą iš klasių kovos perspektyvos, paviešinti faktą, kad nacionalinio išsivadavimo jėgos elgiasi kaip kapitalistinės ir gina kapitalistų, valstybės arba būsimos valstybės interesus kovodamos su nepriklausomais dirbančiųjų klasės judėjimais ar netgi jų užuomazgomis, prilyginamas imperializmo rėmimui. Atsisakymas remti vieną grupuotę yra traktuojamas kaip parama priešingai pusei. Problema yra polinkis matyti pasaulį iš nacionalinės, o ne klasinės perspektyvos, kuris yra giliai įaugęs į kairiųjų, o taip pat ir platesnės visuomenės sąmonę. Nors kairieji ir sugeba kritikuoti nacionalizmą savame kieme, jie nėra pajėgūs to daryti susidūrę su egzotiškais užsienio judėjimais.

Tai atskleidžia kairiųjų bejėgiškumą. Matydami brutalų karą ir skerdynes tolimuose pasaulio kraštuose, jie siekia atrasti paramos objektą, kad pateisintų savo neveiklumą. Taigi parama silpnesnėjai pusei – „pasipriešinimui“ – veikia kaip pakaitalas.

Susidurdami su karais kitose pasaulio dalyse, turime būti realistai ir suvokti, kad nedaug ką galime padaryti, kad sustabdytume vieną ar kitą karą. Vienos iš kariaujančių pusių prekių boikotai (pavyzdžiui, nuolatiniai kvietimai boikotuoti Izraelio prekes) turi nedidelį poveikį, nepaisant to, kad „kažką darydami“, jaučiamės gerai. Parama klasių kovai yra vienintelė dėmesio verta strategija, jei norime matyti pasaulį be nacionalinio išsivadavimo ar kito-kių karų.

Dalyvavimas klasių kovoje – veiksmai ginant materialius dirbančiųjų klasės interesus, o ne kova iš nacionalizmo pozicijų – yra tai, kas gali padėti išsilaikyti iš nacionalizmo pančių. Bendras visų nacionalistinių jėgų interesas yra užkirsti kelią nepriklausomiems dirbančiųjų veiksams; pavyzdžiui, IRA (Airijos respublikonų armija) siekė išlaikyti tarpklasinę Airijos respublikonų vienybę išvaikydama streikus klasių kovų laikotarpiu XX amžiaus 3-ajame dešimtmetyje. Neseniai „Hamas“ išvaikė streikuojančius mokytojus ir valstybės tarnautojus. Nacionalizmui privalu priešintis, nes jis supančioja dirbančiuosius; klasių kovas reikia remti, nes jos suteikia galimybę sutraukti tuos pančius ir ši galimybė įvaro baimę nacionalistiniams judėjimams.

Veikdami šalyse, kuriose gyvename, turime remtis klasių kovos, o ne nacionalizmo principais. Nacionalizmas yra galinga jėga ir turi didžiulę įtaką dirbančiųjų klasei visame pasaulyje. Pavyzdžiui, Britanijoje, kur tapatybė ir bendruomeniškumas yra nuolatos skatinami ir pasitelkiami oficialiame diskurse, priklausomybė tautai, bendruomenei ar kultūrinei grupei suteikia atstumtiems, bejėgiams žmonėms svarbų bendrumo jausmą, pakylėja juos virš niūrios kasdienybės monotonijos. Nacionalizmas yra pateikiamas ir parduodamas kaip dar viena prekė – priklausymo visuomenei, kurioje mūsų poreikiai ir troškimai yra atskirti nuo mūsų kasdienės veiklos motyvų, reginys. Priklausymo bendruomenei, bendro paveldo ir virš kasdienybės pakylėto pasididžiavimo bendrumu idėja yra labai stipri.

Dėl to nacionalizmas gali užmaskuoti ir iškraipyti klasių kovas; kovos už materialinę gerovę gali virsti nacionalinio intereso gynimu, kovomis už nacijos pertvarkymą, įgyvendinant kitokią valdymo idėją ir atsigrežiant prieš kitas dirbančiųjų klasės grupes, apibrėžiamas tautiniais, rasiniais ar kitais ribotais terminais. Istorijoje apstu rasistinių streikų prieš juodaodžius dirbančiuosius, imigrantus ar kitas grupes. Net ir kasdieninės kovos gali būti apkrėstos nacionalizmu – pasitelkiant nacionalistinius mitus diskusijose ar per profesinių sąjungų nacionalistines nuostatas. Nacionalinės vėliavos nėra retas reiškinys įvairiose demonstracijose, piketuose ar eitynėse visame pasaulyje.

Vis dėlto sąmoningumas atsiranda kovojant. Revoliucinė savimonė visuomenėje nepradės vyrauti tada, kai visi gyventojai perims anarchizmo idėjas – to nepasieksime pergalė „idėjų kare“ demokratinių debatų lauke. Propaganda yra naudinga ir reikalinga, bet jos tikslas – suburti politines mažumas, galinčias ištraukti į kovas, įžiebtį pagarbą anarchistinėms idėjoms ir jas įgyvendinti. Revoliucinė savimonė gimsta visuotinėje kovoje, o klasių kova yra neatskiriama kapitalizmo dalis.

Kapitalizmo sąlygomis „grynų“ kovų pasitaiko retai. Tik kovodami už konkrečius dirbančiųjų klasės interesus, susijusius su materialiniais reikalavimais – kovodami dėl didesnio atlyginimo, trumpesnės darbo dienos, platesnės paslaugų sferos, galiausiai, prieš samdomą darbą ir kapitalizmą apskritai – galime sutraukti nacionalizmo pančius, jei tvirtai laikysimės nuostatos, kad mūsų poreikiai ir kapitalistinis pelno siekis yra nesuderinami. Tokiose kovose klasiniai interesai tampa akivaizdūs, ir atsiranda proga išžiebtį minčiai, kad reikia suardyti pačią kapitalistinę sistemą – taip jau yra atsitikę.

Internacionalizmo krypties politinės grupės ir organizacijos atlieka reikšmingą vaidmenį agituodamos prieš nacionalizmą ir besipriešindamos nacionalistinėms tendencijoms, nuolat pasireiškiančioms įvairių kovų metu. Privalome atkakliai priešintis militarizmui, nacionalizmui bei karui ir agituoti remdamiesi praktiniais sumetimais. Privalome nepasiduoti nacionalizmui dirbančiųjų gretose ir skatinti solidarumą klasinių interesų pagrindu, kaip praktinį kelią, kuriuo eidami dirbančiųjų klasės žmonės gali apginti savo interesus.

Kairiųjų siekiams pertvarkyti kapitalistinį tautinių valstybių pasaulį mes priešpastatome pasaulį be sienų, tautų ir valstybių – pasaulį, pagrįstą laisvu naudojimosi žmonių veiklos produktais, kad būtų patenkinti žmonių poreikiai ir troškimai; pasaulį, pagrįstą bendradarbiavimu, be kapitalo ir valstybių, kuriame žmonės gali iki galo įgyvendinti savo galimybes kaip kūrybiškos asmenybės. Kovoje dėl šio galutinio tikslo mes tvirtai laikomės įsitikinimo, kad dirbantieji nepriklauso jokiai šaliai, kad dirbančiųjų klasė turi vienytis nepaisant jokių skirtumų ir kad nuo

visų dirbančiųjų solidarumo priklauso visos būsimos pergalės. Pabaigai siūlome keleta galimų veiklos krypčių anarchistams, susiduriantiems su nacionalizmu savo šalyse bei antimilitaristinėje veikloje.

Visų pirma, anarchistai, pasisakantys už klasių kovą, privalo burtis darbo vietose, jei tik egzistuoja tokia galimybė, ir skatinti paramą streikams bei kitai veiklai, ugdančiai klasinę savimonę. Anarchistai turėtų burtis su kairiaisiais libertarais ir darbo vietose skatinti tokias libertarines strategijas kaip masiniai susirinkimai ir tiesioginiai veiksmai. Siekdami palaikyti klasinę perspektyvą savo darbovietėse, anarchistai turi pasisakyti prieš dirbančiųjų klasės dalijimą pagal rasinę ar tautinę priklausomybę ir skatinti solidarumą tarp skirtingų grupių, kuris atsirastų, kai, nepaisydami skirtumų, dirbantieji susiburs bendrai kovai. Taip pat anarchistai turi priešintis nacionalistiniams mitams, kliudantiems praktiškai siekti dirbančiųjų klasės solidarumo. Atsvara melui apie imigrantus, užimančius darbo vietas ir socialinį būstą, taptų kalbėjimas apie tikrąją situaciją – tai, kad mūsų kasdienių problemų šaknys glūdi kapitalistinėje sistemoje, kuri nepatenkina mūsų poreikių ir net nėra skirta jų patenkinimui.

Kita vertus, anarchistai visada dalyvavo antimilitaristinėje ir antikinėje veikloje. Taip yra ir šiandien, todėl anarchistus sutiksimė gatvėse, protestuojančius prieš imperialistinius karus. Susidūrę su nacionalinio išsivadavimo argumentais ir nacionalistiniu atsaku į karus, turėtume parodyti pasibjaurėjimą karais ir kaip atsvarą nacionalistinei analizei iškelti internacionalinį, klasinį požiūrį. Šie uždaviniai nėra lengvi, tačiau jie yra esminiai ir turėtų būti anarchistų judėjimo veiklos pagrindas.

[1] Paryžiaus gyventojai užpuolė liūdnei pagarsėjusį kalėjimą-tvirtovę 1789-aisiais, siekdami gauti parako, ir tokiu būdu davė pradžią Prancūzijos revoliucijai. Ši revoliucija daugelio yra laikoma proceso, kurio metu besikurianti kapitalistų klasė perėmė valdžią iš aristokratijos, pradžia.

[2] Religiniai ir socialiniai poslinkiai Europoje, paskatinę protestantizmą ir Katalikų Bažnyčios galios sumažėjimą.

[3] Bendruomeninių ganyklų tradiciniame kaime perėmimas į privačias rankas. Šio proceso reikšmė kapitalizmo vystymuisi buvo dvejopa: pirma, tai kartu su kitais rinkos paskatintais pokyčiais žemės ūkyje padėjo pagrindus žemės pavertimui preke ir kartu sukūrė masę bežemių žmonių, kurie buvo priversti dirbti už atlyginimą.

[4] Po Prancūzijos revoliucijos priimtas dokumentas, kuriame išdėstytos universalios, esminės Prancūzijos piliečių teisės. Šios teisės buvo suvokiamos kaip prigimtines.

[5] Woodrowas Wilsonas, ėjęs JAV prezidento pareigas Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje, atliko svarbų vaidmenį įgyvendinant tautybės ir savarankiško „tautų apsisprendimo“ principą kaip tarp-tautinių santykių pagrindą.

[6] Brazilijos fašistinis judėjimas, nesugebėjęs mobilizuoti masių rasinių skirtumų pagrindu, pasitelkė šūkį „Visų rasių ir tautybių vienybė“, tuo pat metu naudodamas ta pačią retoriką apie komunizmą, liberalizmą ir t.t., kaip ir jo „kolegos iš Europos“.

[7] Versalio taikos sutartimi, kurios sąlygas nustatė Antantės sąjungininkai, buvo užbaigtas Pirmasis pasaulinis karas. Europos žemėlapis buvo perbraižytas, jei tai buvo įmanoma, remiantis tautybės principu.

[8] EAM – Nacionalinio išsivadavimo frontas – ir jo karinis sparnas – ELAS – Graikų tautos išsilaisvinimo armija. Abiejose organizacijose dominavo stalininė Graikijos komunistų partija, siekusi perimti valdžią po Vokietijos sutriuškinimo.

